

САНА ОЛОХ

Чурапчы улуусун хаһыата

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

Лингвист-учуонай С.А. Новгородов торообүтэ 125 сылыгар

ТЫЛ КЭРИЭНЭ ТЫЫННААХ БУОЛУОХТУН!

Тавийм динийнхтэй Сэмен Андрейч Новгородчан туушын үгүр ойдбулгэ оңо эрхэлхитэн ниллэлбигт эбилийн. Кэли юви оюуш, үрлэл үүрэл, энийгдэрибигт Еадокия Инокентьевич Корюнаны уошча Елиза Семенович Новгородчаныхы кылары ыкса билсэхэлхитэн билим-кэрүүм динишобигт. Аймах-уруу дьонум кичилэхкиж уугуна сэлдэр хаартысэлдэрыг көрөмүд, онугтэ Сэмен Новгородчан Саха сириндэги үчүдэй кэли архаабыгэр хариушын сэлдэр сурууш-билимн чиглэлбигт үрэлэхэлхитэн тавийдым Сэмен уошча Андрей Новгородчанлар туспарышын дьонно-сэргэр илгэлтэн билсэхэлдэрибигт кэли дьон санана кэббим.

Или сазабан Семён Новгородов
түс бойынча документаарыгар
олуруп, дыйныгым Евдоким
Корюков уонна Елиза Новгородова
бэрэби маһарыйкаларыгар,
хаартаскаларыгар түрүөрүн
«Инжигист Семён Андреевич
Новгородов» диир фотобилиму
таптап олорон «Бичик» кинигэ
нашкытынай кулуптар 2007 сыл-
лааха кинигэлэн бөдөргөтөн
таһарбытым. Дьонсерээ бу үлүн
коргоһобитин түмүгэр 2008
сыллааха ээммитири обитон
түрдүмүччү. Бу кинигэтэргэн дь-
инийдрбэр тикээрбиситим, ону
таһынан Саха Орослугубулуктан
баһайаанын борсобоһуностиб-
тигэйдэһэрбитим.

Салтны Семён Новгородов бирнэ торообут илгити Андрей Андреевич Новгородов туһунан «Ильинныбыт олох» дигэн документаалнай сэткни суруйбут, ону бочкоо оосо бирэ илгити. Уло үлүгэ сирдэр дигэн мэттэрэ элбиктэр быһылыахтар. Салтны «Ильинист Семён Новгородов. Уруу-ханы дьонулар суруктара, илти туһунан ахсыһар» дигэн кинигэни таһаартарбыт. Учуонайдар Василий Васильевич Игарионов уонна Туйзар Василий Игарионовта суруйбут «Ильинист Семён Новгородов саа фотокюрүтүр үлүгэрэ» дигэн рукописьтын эрдэкини олоботом, бу кинигэ «Ыччико» кинигатын 2010 сылыаха таһаартылыбыта. Бу үлүгэ Семён Новгородов саа фотокюрүн хомуута, чинчийиэ үлүһүлэ баалай сийилип сырыттылар быда дьектири.

Ийн хамтатгалд Римин Жиронолын 800 бичиг хуудалтай гучин, нинрин талын суурийн таларбыллыг. Ол профессор Еважия Иенкоктесина Корона торообут 90 сэлгыг аригласу. Бу кунин 36 учунай Е.И. Корона айбыл-суурийг уртын «Био-библиографический альманах» библиограф Валентина Николаевна Павлова багмисин, тунен биорбит

калгирингилбит. Бу кинигини
сэлхара чингийнхорбэр
пиринин профессор Е.И. Коркина
«С.А. Новгородов. Первые шаги
экумений писменности» (1970)
усна «С.А. Новгородов. Во имя про-
свещения родного народа» (1992)
дизинкига прэбуолугтара. Бу ап-
тамал кинигэлэри Марин
Павлова Новгородова (Федина)
усна Елена Семёновна
Новгородова тусарын
бичигхиринлэр дэбүүлэх мн-
сэни хульгтара.

Бүтүрлүк курдук, Мария Павловна Нонороцова (Фелиция) өсөө асатыг үйүз, 1924 с. сазуула, лиянист Семен Андреевич Нонороцов аялы үйүлүгү тыл котомугу, сазуа бирбиги эбиг бустуула, оор билини киме сазуа кырылар. Ол курдук, Чуратын алышан үлүгүбиг педагогический училище Семен Андреевич Нонороцов аялы сулуга. Өр сыгырга Ефим Куршов аялыни аягымын Чуратын орто осунула билини С.А. Нонороцов аялы була, осунула 125 сыгыла үбүдүйүт билигизини чырыныса дзыууулаах альбомлар, кынылар бжыгынылар. Олу барыны билини орослугулулу Ил Дар- алышан үлүгүлү Егор Афанасьевич Борисов бийлини ойула, тэрийгез. Олу тагынан С.А. Нонороцов аялыни орослугулулугузу сугулаах биримбиг алыкымула кынылаах дзыууулаах кынылаах кынылаах

Саха Орослукуну кутунга бастаан Президент М.Е. Николаев диванга СА. Навотрофун торообут кутун — Навотрофун сурт-бичик кутунга бичирбиг алыыга Ыйыга таама, саха нурута сыйт аагы добуулаахтык териги бичирбиг, Орослукуну бары националыаахтарын, нуруоттарын тупсу бичирбиг алыыга кутунга.

Ийинг тайаанг С.А. Понгросон уонна Н.Е. Афанасьев буоллар кыттыһан. Дьоккуускай типографиялар тайаарарбыт «Сахалык сүрүөбичик» (Якутский букварь) дьон кинигэсэро бэстэизмиз 90 сылын Президент В.А. Штыров «О проведении мероприятий, посвященных 90-летию со дня издания первого якутского букваря» дьон сиппалы 16 күнүтүр 2006 с. 493. Нелок дьаһалы тайаары бу коробило дьаһалы «ороскубулук» тутуунун үрүмүн бастызымыт. 2007 с. Штыров оосо биар кээстек дьаһалы сүккүобута. Он «О присоединении имени Семёна Андреевича Понгросова государственному университету предпринимое «Национальное предприятие «Бичик» Республики Саха (Якутия)» дьон бйаада олуулу 13 күнүтүр 2007 с. таарыбыта. Оонн торообут норуоттар сүрүсү үүтүкк, бичили айахк күнүтүтүт кэбичил дьаһалык Семён Андреевич Понгросов ала дьаһалыкк кэбичилиитэ.

[illegible]

ордук булган дин сазымыбыз. Кели
миллиеттик кезеңде сун берилген
урууларды берги айланткылар үч-
сүзүп оңорду. Миллиет булган дин кезе-
ңдиги оңорду.

Этими айдан мисалга кыткан берсек булар, сая кутулгунтаны ык кишиге асылгы уржак булган.

Дво жыгасты, элал сары бир энэ
бизге түгүрдүгүз, кымыстар даа,
кайылат сүзүг кымыстар аралыкка
кымындыгыт бидизилти сарыг тутат,
тобулдарымы, тобу эрү рүзгү
бизар энэ! Дво жыгасты, сүзүг
дизим ырылгы-сүтүгүз көчөрбө-
түргүзүм күрдүм!

Уруусууы жыжыым
татыр улам Сиде

(НА СС ССНК архивна, ф. 4,
уоп. 9, д. 73, л. 7, с. 108 хімія).

Ол эрөөр Ашнык эмэгэйн кийийгнн көрсөр дүлгөтө тиккелгэз. 1924 сыл аугууш 28 кулутэр Семён Алдшеевич Новгородов эмэгэе буюрчигн ышдан оубта.

...Ага дайдыу комиссүүр Улуу сэргэн сыйлылар Марин уонна Елена Новгородовтар ачуурын Семён Новгородов сурутуу-бичигэр, иккис таһаартарын кинигэтирин харых харымга курдук харыстаабыттары, бэл бумба түсүлүгэр, уок түрбүтүлэр оруллубуттара, Очкорюк остоох тулуктоохтуктуннор олорор Ленинградтан дыноу таһаар кутумжрыйбозу, Марин Павловна хас да түгүлгөн сайбаанынны суруйан, улуосий Новгородов аралык бумбаа бичилгилээк саах поругулар улахан нооот бустуктаахын итээлини дохтук дөгөстөн, Ленинград бырабылалдык бичилгилерини таһаары. Ол түмүгү 1943 сылыаа «Олк сөөк» дон сүрүкэммин Дюда күөлүгөн эри бөкөн дайдыу уолүгэр Москва тийбигэрэ, Кызыл туууура дон быстах-оох тинаастара уонна иккис чымаагына үгүлүбүт ачуурын Семён Новгородов сурукта-бичигэрэ этиирэ. Ити курдук оруллубут бичиги Семёновит аралыктын сурун докумуоннара, сурунара хайгысканы.

Долындагы буюмдардын того-
лотон табылгыч Мария ууна Елена
Поноронжовлар Москвадан элбейт,
Дыкуускайга сикеттох Елизавета
Ийикеттешин Коркунду 1943 с.
сыйкыттылар келбегитер. Килер
аулапара Семет Поноронжов сибүтү
кыт 19 сыл бусун (бир) уруу-хал
дыоннорлугун сирей кырсор

Диккусайдагы педагогический институттун студенту болуп. Сөзгө Нонорсого өзгөчө ийниги болгонун келипте уруу-аймак диккутун үгүтүн урдубут бусулалар. Кийин Болтонго, Ханынга, Кыташакка тажыктык сыйла болупа ийниги. Огу Булут сөйүштү Тумат тажыкты Садысбайлар оңорор мин торопунторм билергара Маржа Фоминича Попова сургуттан бейбиг бусулалар. Уорактак тажыкты, ол эер садылар өбүтүн, кереке уюша кыла Лепигиде оңоролорун, сариг сыбарлылар Диккусайга келсе билергара уулап истонум аайлыг, дүрө эр өтүс дашыарыктык жонкир, өйдотор-сашар бусулуда. Били ашлар сүс дон майтанылар дүрө дон келеттигара бүтүмдүгү

БЕЛОРУССКАЯ

1959 сыл сайын ыгарарым Андрей
Фомич Попов эмиско ыттыбыт.
Кини:

"Тоолуом, Самон, үөрөсүн юһи-хари бусуһааһа, тайыат Самон Новгородов сыыр сирисэр Ленинград тайытар, Семеновский кыһабыһаа сыгыһаһа, дөйүбүт Чусрийыта бурун иһиһи, уһуһуэр тутарыһаа. Миэ, аһаһи, орутубот юһи бусуһу быйыһааһ... Туһон туой Чусрийытау тайыбиг бусуһааһ..." — дьһөт, сыйыһаһи аһорон, хуһаһаһи чыһаһи аһаһиһи.

Ити сый күнүмүз атам
Тинайын эргийн, Чуратны
Ботконоттар пийин уру-хаш
Дыноутар улуоңун тутарбыз.
Дөңгөн мураларын кылыштан
адам Андрей Семен Поксодойду-
тар пийин, Тийон тумула
Новгородонор түртүгөн-уусуан
көмүлүбүт сирдирер улуоңун
халаларына, юни ити курдук мурдун
саяалары, ити тифек дагалган
толоргогуна пийин Семен
Новгородовы атыкпын саяаларын
кылары ыска сибосотко.

[illegible]

Билиги аймаса 2012 сыл
стигил 3-с күтү угукан кулуршыл
агабыта. Сарсыарда Римма
Романовна Жиркова толуктоонун
оростубулукта бырабылпалысты-
бын боросордотилин солбуйаачы
Федосия Васильевна Табытканна
тоскостор бичууаанын
ийитивтербит. Федосия
Васильевна Санкт-Петербуркта
Семен Андреевич Новгородова
малыга, динийбит Елиза
Новгородова албугун этет; туза
искигэ Саха Оростубулукстун
Санкт-Петербургагы бастаагынай
борсогобилгил Галия Марковна
Мелехова толуктоонун кустубулукта

— Семен Андреевич,
культурадагы биртербин. Баргач
ийитим Есени Семеновна
Нонотрофна спокон баргытат...
Арабылыт хайы-үйкөз
ышашыттар. Бигини доомут онго
баргытаттар, дагыайсам эргаттар.
Есени Семеновнаны тифок куллар
дери карбут дыкшар этеринен
булгангыла, ошолотуу
ирема-ышашарын дон элгит кур-
дук, онун суртугун хашгарбах.
Эт ону тукс дин салгытыны? —
теш Галия Мараловнаыйтта.
Мангай улаа ишбогашац деген,
бото баргачым эрери, син
ондмалым.

— Галина Маратовна, кинийн
пифок хүмүүс дотроо харьцангуй
баар дутгийн. Ежма Семеновна
хайдах хөгжлийн хөгжлийн
хөгжлийн хөгжлийн хөгжлийн

ОАТЭ II.

— Он тийх хүнүүд дорнод карбу
двасгар ийгээ Марин Павловныг
юпары доторхуудад агаши збигтэр.
Он двасгар оёбу: Кыльа соңотеру
хашбыл: Елена Семеновна киниги
нытыран ылант: «Он ийгээ суох
соңотер хашбыл: Мин устул оёбу
соңотеру эмие бокунуукана.
Оюк эг бийгт ийгээ тушайх
хашбылгыл: бийлгылгыл: бок-
бойбиги оёчуооо... Миниги
кор-харей... Оюкхүгээ двасбиг эг
ылар», — дөбөг дөң, Галина
Маринскайа бийард.

[illegible][illegible]

Уркултан билор Смансктай кыдыбылбар кюрон илор, билорди Эвасрига Соросон Зийгизны кылары тыл бургасан кюретим, Елсиз Понсоронов кюретимин тукон такарбылбар мачтаным. Сорору кюретим тийим Семён Понсоронов кюретимин тийим.

Дюбуслеш дьаама (онкучак)
халлаһыбыз. Күүстөх уриа сөгүс-
түлгүлүр турар. Мрамора Елена
Семеновна Новгородова, уулунда
Николэй Егоров, Андрей Егоров,
ааптара суруллубут билингвистро
Сэмюэл менен талкыйы аныктылар
сыйынтыллубут. Билгизилбүтүм.

Адыбалыг кызын кыгузуп турар эби: Мин донбузуттан белемгеон адыбалыг тырышка масыны чомактоон уог асым уонна кыгузуп таһаарат сыгып сыгып кыбысим. Сакка-Пестерге сахалара уорон, боре тарыммавал дон сого тугутор. Саха кынылы эсерипт сыгып кынып уокка кыбыт-кыбыт, уок сыгынах-соруктах кыныпты тыйбар. Сэмэнтэтууаһыт болуурушым. Ой кынылты нууча адыбалыта мейдэтигэ.

Сотуру юминең кулдук урвасы
 лаванда утат, бусутан саба тарай-
 ылар. Буру дөхөнтө; Есени
 Семен юмаллах монго
 ойбуу пуктор бусуклах ирини
 гиланы эдирин уурубут.
 Борсолобинлине тибө ашман
 аралыгылыт лигелсөк нөкүу ол
 үтүлэр олорубут. Семен
 Андросин. Нөгөрсөк кулпүтэр
 кини чугас хаш-уруу дөно ити
 кулдук үй-саас тулары араксөтө
 өтө, өтөк өтө да суяк тилеэ-
 дуураллах толоскулар ийилеш-
 туралын халкына, туусу тутуш
 илган ына биргө сыймаккара

“Бичик” пресс-издательства

бүтэргэн спортоосчигчид Сүбхүтэргэн президенти

Хайрмат бэчээтээ бэрилгээр графика: 16/10 м. Бэчээтээ бэрилгээр: 16/10 м. "Санаа олох" редакционной-издательской холбооноо 10.02.2017 с. офсетта бэчээтгэнээ. Дадарьгаа: 678870, Чуралчы сап, Карл Маркс уул, 26/а. Индекс: 54907. Хайрмат нэвчилгээ устга, олтууроньнуука, чэллээрэ үнэнэ субьоготга тахсар.